

DE KWESTIE VAN DE UITLEVERING
VAN EX-KEIZER WILHELM II

Op 10 november 1918 had de Duitse keizer als privé persoon in ons land asiel gezocht en gevonden. Wel is waar waren op 14 en 15 november in de vergaderzaal van de Tweede Kamer der Staten-Generaal harde woorden over zijn persoon geuit, maar de regering besloot de uitgeweken vorst onderdak te verschaffen.

Men wist in Den Haag zeer goed, dat in de landen der Entente de keizer werd beschouwd als oorlogsmisdadiger. Hij immers werd verantwoordelijk gesteld voor het uitbreken van de oorlog en ook voor de vele gruwelen, die als gevolg van die strijd waren begaan, maar onze regering meende te mogen aannemen, dat de Geassocieerden het asielrecht zouden respecteren. Toch was zij niet helemaal gerust. Had niet in Londen luide de kreet „Hang the Kaiser” geklonken en was niet openlijk verkondigd, dat hij, die men schuldig verklaarde voor de dood van miljoenen voor een rechtbank moest worden gedaagd? Zou men zijn handen niet in een wespennest hebben gestoken?

In de ministerraad, welke op 6 december werd gehouden, werd het besluit genomen de keizer, die kort tevoren de akte van troonsafstand had getekend, te verzoeken ons land vrijwillig te verlaten. De Duitse gezant weigerde evenwel dit verzoek door te geven en daarom werd de commissaris der koningin in de provincie Utrecht, Van Lynden van Sandenburg, gevraagd naar Amerongen, de verblijfplaats van de ex-keizer, te gaan teneinde Wilhelm te verzoeken ons land te verlaten. De heer van Lynden moest echter elke vorm van pressie vermijden. De ex-keizer toonde geen zweem van bereidheid om aan het verzoek te voldoen. De keizerlijke echtgenoten - de keizerin was ook naar Amerongen gekomen - vreesden evenwel, dat zij binnenkort door de Nederlandse regering zouden worden uitgewezen. Wilhelm had in dit verband tegen de secretaris van de Duitse legatie gezegd, dat hij in dat geval vastbesloten was „unter keiner Bedingung lebend in Feindeshand zu fallen”. De gemoedstoestand van de bannelingen kon in zekere zin tot rust komen toen de minister-president op 10 december in de Tweede Kamer verklaarde, dat Nederland's regering besloten was vast te houden aan het gastrecht.

In kringen der Geassocieerden was het vraagstuk van een proces tegen Wilhelm II reeds herhaaldelijk ter sprake gekomen, o.m. in een samenkomst van het Engelse kabinet op 20 november 1918. In die vergadering was het besluit genomen de kwestie in studie te geven aan de Law Officers of the Crown. Reeds een week later bracht deze commissie een rapport uit, waarvan de conclusie was, dat de keizer, die steeds had gesproken over zijn persoonlijke macht, verantwoordelijk gesteld kon worden voor de dood van miljoenen jonge mannen, de vernietiging van vele materiële waarden en voor het met voeten treden van het volkenrecht. Deze misdaden moesten berecht

worden, opdat niemand zou kunnen zeggen „that he (had) escaped because he (was) an Emperor”. De commissie adviseerde in de acte van beschuldiging niet te reppen van het ontstaan van de oorlog, want dan zou men eeneindeloze discussie ontketen. Men moest slechts wijzen op de inval in België, de afkondiging van de onbeperkte duikbotenoorlog en het wegvoeren van burgers. De Britse regering aanvaardde het rapporten bracht het in bespreking in een vergadering, waaraan ook Franse en Italiaanse vertegenwoordigers deelnamen (1 december). Een der weinigen, die protesteerde was de Italiaan Sonnino, die er op wees, dat de keizer niet verantwoordelijk kon worden gesteld, omdat er een collectieve verantwoordelijkheid van het Duitse volk was. Bovendien achtte hij het onjuist de vroegere keizer te vonnissen, want daardoor zou hij een martelaar voor zijn volk kunnen worden. De Italiaan vond weinig bijval en men kwam tenslotte overeen de Nederlandse regering te vragen de keizer uit te leveren, opdat deze voor een rechtbank zou kunnen verschijnen. Sonnino had gevraagd wat men moest doen wanneer Den Haag de uitlevering zou weigeren, maar Clémenceau zei, dat zulks ernstig moest worden betwijfeld. Lloyd George achtte zo'n Nederlandse reactie niet onmogelijk. Hij meende, dat men dan tot sancties moest overgaan en hij noemde in dat verband: het buitensluiten van Nederland uit de Volkenbond.

In februari 1919 werd een desbetreffend rapport van enkele Franse hoogleraren ingebracht, waarin ook nog andere sancties, n.l. verbreken van de diplomatieke betrekkingen en een economische blokkade, werden genoemd. Ruys de Beerenbroeck, de Nederlandse minister-president, was wel op de hoogte van de Entente zienswijze en hij liet een interview in de Manchester Guardian verschijnen, waarin hij zei, dat Nederland aan het asielrecht zou vasthouden. Hij zei te begrijpen, dat de Geallieerden een afkeer van de keizer hadden, maar zouden zij wel weten wat zij met hem zouden moeten doen? Hij mocht immers geen martelaar worden. Het zou wel eens zo kunnen zijn, dat men Nederland later dankbaar zou zijn wanneer de uitlevering werd afgewezen. Deze woorden zouden later wel juist blijken te zijn, maar zij konden in de naoorlogse geallieerde samenleving niet gewaardeerd worden.

In het vredesverdrag van Versailles stond in artikel 227, dat de keizer schuldig was aan vele misdaden tegen de internationale moraal en de heiligheid van verdragen. In dit verband werd de noodzakelijkheid bepleit van de verschijning van de voormalige vorst voor een bijzondere rechtbank, waarvan de leiding moest berusten bij vertegenwoordigers van de vijf overwinnende staten. De Duitse vertaling van het laatste gedeelte van genoemd artikel luidt: „Die alliierten und assoziierten Mächte werden an die niederländische Regierung ein Ersuchen richten, ihnen den ehemaligen Kaiser zum Zwecke seiner Aburteilung auszuliefern”. De beslissing was gevallen.

Op 28 juni 1919, de dag waarop het vredesverdrag werd ondertekend, werd een nota in 's-Gravenhage overhandigd. Hierin werd de uitlevering van de gewezen monarch gevraagd en als motief gold, dat de mogendheden Nederland wilden ontlasten van de zware verantwoordelijkheid om maatregelen te treffen, die een eventuele ontvluchting van Wilhelm moesten voorkomen.

Reeds op 7 juli werd het Nederlandse antwoord gegeven. Dit luidde afwijzend en er werd in gezegd, dat Nederland heel goed wist waartoe het verplicht was en dat het daarom te betreuren viel, dat men een dergelijke nota had moeten ontvangen.

Het bleef rustig, hoewel vooral in Engeland allerlei plannen met betrekking tot de samenstelling van de rechtbank werden opgesteld. Men mocht evenwel niet de indruk wekken, dat de gehele zaak in de doofpot zou worden gestopt en daarom werd onze regering op 17 juli medegedeeld, dat verdere stappen pas gezet zouden kunnen worden na de ratificatie van het vredesverdrag.

In verschillende kringen buiten ons land was men verre van enthousiast over een mogelijk proces en m.n. Alfons XIII, koning van Spanje, de paus en de Italiaanse regering ijverden voor het doen vallen van het gehele plan. Het Vaticaan ging wel het verst, want de in Brussel geaccrediteerde internuntius, monseigneur Nicotra, bracht opzettelijk een bezoek aan Den Haag om aan minister Van Karnebeek een speciale mededeling te doen. Deze luidde: „Le Saint Siège, désirant rendre service à la Hollande a chargé son Représentant de porter à la connaissance du Gouvernement des Pays Bas, que si sur une demande éventuelle on décidât de ne pas livrer l'ex-Kaiser, les peuples civilisés applaudiraient même avec plaisir et tout porte à croire qu'elles (sic) n'insisteraient pas dans leur demande. D'une manière tout à fait confidentielle mais très sûre on peut affirmer cela pour l'Italie: et d'après une source très autorisée il en est de même pour l'Angleterre”. Deze achteraf niet geheel juiste mededeling, gepaard aan de resultaten, die men kon krijgen uit de lezing van de gepubliceerde archiefstukken uit Rusland en Duitsland versterkten de oppositie tegen de uitlevering van de vroegere vorst aan een groep partijdige rechters.

In bepaalde kringen der vroegere entente-mogendheden werd echter druk uitgeoefend om toch tot de uitvoering van het gewraakte artikel uit het verdrag van Versailles te komen. In januari 1920 kwamen in Parijs delegaties samen van Frankrijk, Engeland en Italië - Japan en de Verenigde Staten distancieerden zich - om de uitleveringsnota op te stellen. Dit stuk, dat op 16 januari aan onze regering werd overhandigd, ging ervan uit, dat Wilhelm op z'n minst genomen moreel verantwoordelijk gesteld moest worden voor o.a. de cynische neutraliteitsschending van België en Luxemburg en de onbeperkte duikbotenoorlog. Nederland kon zich niet onttrekken aan de plicht deze mens uit te leveren ter berechting, want „le peuple néerlandais est hautement intéressé à ne pas se donner l'apparence d'en protéger l'auteur principal en le mettant à l'abri sur son territoire”, dus wederom een verkapt verwijt van Duitsgezindheid.

De openbare mening bepleitte een afwijzend antwoord en zij kreeg haar zin, want in de nota, die op 23 januari in Parijs werd overhandigd, stond, dat er geen sprake kon zijn van uitlevering.

In Londen werd dit negatieve antwoord slecht gewaardeerd en op 28 januari kreeg de Britse gezant in Den Haag, Graham, opdracht de Nederlandse regering er opmerkzaam op te maken, dat zij door haar optreden hoog spel speelde.

Toen Van Karnebeek niet beïnvloed bleek te zijn door deze demarche ging de Britse regering een stap verder en op 31 januari kreeg de gezant opdracht een scherperetoon aan te slaan. Hij moester op wijzen, dat men zeer onvol-
daan was over die antwoordnota en dat het proces onherroepelijk diende plaats
te vinden en dat derhalve de Nederlandse regering door haar optreden de
Engelse machthebbers zou dwingen tot het nemen van represaillemaatregelen.
Londen zat toch met het vaststellen van die represaillemaatregelen, want
zouden de andere regeringen er mee instemmen? Rome had altijd een gere-
serveerde houding aangenomen. Dit had reeds vóór de verzending van de nota
van 23 januari een oplossing aan de hand gedaan, n.l. internering van de ex-
keizer in een gebied op grote afstand van Duitsland, een plan, dat ook in Den
Haag was meegedeeld. Het is dit plan, dat Lloyd George naar voren schuift
en hij vraagt advies aan Graham. Deze meent, dat de eis van internering
door de Nederlandse regering eveneens zal worden afgewezen. Men moest het
z.i. zo spelen, dat de gehele kwestie door Nederland zou worden geregeld.
De gezant bleek de situatie goed gezien te hebben, want toen hij zich tegen-
over Van Karnebeek over het desbetreffende voorstel uitliet, gaf de minister
hem te verstaan, dat „the Dutch Government, and the nation was behind them,
could never consent to surrender the ex-Emperor to his enemies” en Graham
seinde dan ook naar Londen: „I fear that it would be difficult, if not impos-
sible, to obtain from the Dutch a proposal for this internment in some Allied
possession”.

Op de agenda van de vergaderingen van de Nederlandse ministerraad stond
herhaaldelijk als punt van bespreking: de toekomstige verblijfplaats van de
ex-keizer. Deze toch wilde een buitenplaats kopen, maar de desbetreffende
voorstellen, en er waren er verschillende, werden door de regering in ver-
band met hun ligging ten opzichte van Duitsland onaanvaardbaar geacht. De
laatste tijd was de aandacht gevestigd op Huize Doorn en tegen deze verblijf-
plaats bleek men weinig bezwaren te hebben. Men zou in de toekomst Wilhelm
deze woning kunnen toewijzen. In de Daily Chronicle was ook reeds geschreven
over een a.s. vertrek van de voormalige heerser van Amerongen naar Doorn,
maar in Britse regeringskringen wilde men hiervan niet weten en hield men
vast aan internering in een der Nederlandse koloniën. Toen Graham op 6
februari hierover met Van Karnebeek sprak zei deze, dat dit plan onuitvoer-
baar was, mede met het oog op de gezondheidstoestand van de ex-keizerin,
waarop de Engelse vertegenwoordiger verklaarde, dat zijn land een verblijf
binnen de Nederlandse landsgrenzen onaanvaardbaar achtte. Zou men in een
impasse komen?

Opnieuw werd een nota aan onze regering verzonden. De toon was scherper
en opvallend was, dat men Wilhelm niet meer kwalificeerde als „beschuldigde”,
maar als „veroordeelde”. Onze regering kreeg een terechtwijzing voor haar
welwillende houding tegenover de oorlogsmisdadiger. Zij moest horen, dat
het ongehoord was, dat zij geen gevolg wenste te geven aan de uitleveringseis,
welke namens 26 mogendheden was gesteld. De ondertekenaars verzochten
een nieuw onderzoek van de gehele kwestie en zij hadden er aan toegevoegd:

„Elles désirent bien faire comprendre combien la situation pourrait devenir sérieuse si le Gouvernement des Pays Bas n'était pas en mesure de donner les assurances qu'exige si impérieusement la sécurité de l'Europe". Koningin Wilhelmina en minister Van Karnebeek wilden op deze nota fel reageren, maar na ampele besprekingen werd besloten de zaak niet te forceren en de definitieve beantwoording voorlopig uit te stellen. Het duurde tot 5 maart 1920 voor de nota, waarin het antwoord was vervat, werd overhandigd. Opnieuw weigerde de regering gevolg te geven aan de uitleveringseis. Het zwaartepunt lag in de mededeling, dat Nederland als soevereine staat zelf de maatregelen zou treffen, die de vrijheid van de betreffende persoon aan bepaalde beperkingen zou onderwerpen.

Op niet verklaarbare wijze was de eerste reactie van koningin Wilhelmina in Londen bekend geworden en men was daar verre van tevredengesteld. Men beschikte daar reeds over een uitgebreid memorandum, waarin mogelijke maatregelen tegen een weerspanning Nederland waren opgesomd. Deze waren: geen lidmaatschap van de Volkenbond, het verbreken van de diplomatieke betrekkingen, een verbod van binnenkomen van Nederlandse schepen in Engeland, verbod van kolenleveranties aan Nederland, verbreken van post- en telegraafverbindingen tussen Nederland en zijn koloniën. De climax kwam in de volgende zinsnede: „If, however, these economic measures failed and the Dutch persisted in their refusal, the Allies must, it would appear, be prepared to take the next step and to declare war on the Dutch to achieve by force what could not be gained by argument or threat".

Hoe stonden de samenwerkende landen hier tegenover? Op 24 februari werd een en ander in een vergadering besproken, maar Italië hield zich evenals Frankrijk (1) afzijdig. De Britten voelden de moeilijkheid en daarom begonnen zij op de samenkomst eerst over de eis, dat de ex-keizer moest worden geïnterneerd in een gebied buiten Europa. Dit voorstel werd goedgekeurd, maar toen men begon over sancties voor het geval, dat Nederland een afwijzende houding zou aannemen bleek, dat noch Rome noch Parijs zich op die weg wilden begeven. Zelfs het Engelse voorstel van bedreiging met een blokkade kon de goedkeuring niet verwerven. De Engelsen moesten zwichten en waren genoodzaakt te berusten in een gezamenlijke demarche in 's-Gravenhage, waarbij men zou verzoeken de ex-keizer naar een buiteneuropees gebied te deporteren.

Reeds op 26 februari werd deze eis aan Van Karnebeek kenbaar gemaakt, maar deze bleek voet bij stuk te houden en hij deelde mee, dat hieraan in geen geval gevolg zou kunnen worden gegeven. Aangezien in de Nederlandse antwoordnota van een week later niets over deze kwestie stond werd opnieuw door de delegaties besloten tot een gezamenlijk optreden.

Toen de drie vertegenwoordigers op 8 maart bij onze minister van buitenlandse zaken verschenen stelde deze onmiddellijk een internering in de koloniën

1) Over de Franse houding is weinig bekend, want ik kon geen inzage krijgen van archiefstukken, welke in Parijs moeten zijn uit deze periode.

buiten discussie. Hij ging zelfs tot het offensief over, want hij toonde zich verontwaardigd over dit optreden der drie gezanten. Z.i. had men diene te wachten tot Nederland als soevereine staat met een voorstel voor het voetlicht was getreden. Deze stap der samenwerkende landen had derhalve geen enkel positief resultaat opgeleverd.

De mogelijkheden behoeften evenwel niet lang meer geduld te oefenen, want nadat Wilhelm had verklaard, dat hij voortaan als privé-persoon in Nederland wilde blijven en bereid bleek om zich aan censuur op de post te onderwerpen, gaf de regering toestemming voor de aankoop van Huize Doorn en werd bij K.B. van 16 maart 1920 vastgelegd, dat een nauwkeurig omschreven gebied binnen de provincie Utrecht aan de vroegere monarch als verblijfplaats werd toegewezen.

Men kan zich voorstellen hoe teleurgesteld de vroegere geassocieerden waren. Met hun eisen was geen rekening gehouden. Men besloot toch nog iets te doen en de gedachten gingen nog even in de richting van het niet toelaten van Nederland in de Volkenbond, maar dit kon niet, want ons land was reeds lid dier volkerengemeenschap. Zou men de diplomatieke betrekkingen verbreken, maar wie zou daartoe willen overgaan? In een uitvoerig desbetreffend Brits memorandum van 17 maart lezen we: „It is difficult to resist the unwelcome conclusion that the allies have in reality no weapons for imposing their will on the Dutch”.

Toch werd nog op 29 maart aan de Nederlandse regering een nota overhandigd, waarin de verantwoordelijkheid voor eventuele gebeurlijkheden – men leefde in de periode van de Kapp-Putsch – op de schouders onzer machthebbers werd gelegd. Op 31 maart werd dit stuk in de ministerraad besproken en daar werd besloten het dokument als kennisgeving aan te nemen en er geen antwoord op te geven. Op 2 april deelde Graham deze beslissing aan zijn regering mee en hij meldde daarbij, dat hij in dat verband had gezegd: „That subject can now be dropped, although I cannot disguise from him that attitude of Netherlands Government in the matter has caused serious dissatisfaction”. De kwestie van de uitlevering van de ex-keizer was daarmee van de baan, maar daarmee was ook een artikel van het vredesverdrag van Versailles onuitvoerbaar geworden. Dit was trouwens niet het enige artikel, dat onder Nederlandse pressie onverwezenlijkt moest blijven.

Dr. J. Verseput

Belangrijkste geraadpleegde bronnen:

a. Gedrukte Stukken:

Handelingen van de Staten-Generaal 1918 – 1921

Nieuwe Rotterdamsche Courant oktober 1918 – mei 1920

Documents on British foreign policy 1919 – 1939, First series

b. Niet Gedrukte Stukken uit:

Archief van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage